

ПІДВИЩЕННЯ ФІНАНСОВОЇ ГРАМОТНОСТІ НАСЕЛЕННЯ: ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД

©2022 ЛАВРЕНЮК В. В., ЛАВРЕНЮК А. В.

УДК 338.2:331.218.3

JEL: O15

Лавренюк В. В., Лавренюк А. В. Підвищення фінансової грамотності населення: зарубіжний досвід

Мета статті полягає в дослідженні зарубіжного досвіду підвищення фінансової грамотності населення та можливих шляхів його імплементації в Україні. У статті обґрунтовано необхідність підвищення фінансової грамотності населення в контексті посилення фінансової інклюзії. Проаналізовано рівень фінансової грамотності населення України, відображеного Індексом фінансової грамотності, який обчислено за методикою USAID. На основі дослідження теоретичних і методологічних підходів розкрито сутність категорії «фінансова грамотність». Визначено чотири сфери формування когнітивних знань, умінь і навичок фінансової грамотності фінансово ізольованих і малозабезпечених громадян: 1) доступність базових фінансових послуг; 2) доступність мобільного банківського обслуговування; 3) доступність мікрофінансування; 4) доступність інноваційних FinTech-рішень. Дослідження зарубіжного досвіду продемонструвало розвиток різних напрямів підвищення фінансової грамотності: 1) залучення бізнесу до підвищення фінансової грамотності; 2) підвищення фінансової грамотності школярів і молоді; 3) підвищення фінансової грамотності малозабезпеченого населення; 4) підвищення фінансової грамотності на робочому місці; 5) дистанційне підвищення фінансової грамотності; 6) національні програми підвищення фінансової грамотності. Дослідження передового міжнародного досвіду дозволило ідентифікувати низку проблем у вітчизняній практиці посилення фінансової грамотності, а саме: 1) недостатня робота з вразливими групами населення (враховуючи вік і географію); 2) проблемними віковими категоріями є: 18–24 роки (особливо 18–19 років) і старші 60 років; 3) сільське населення має низьку фінансову грамотність; 4) значна частка вкладників банків не знають про наявність гарантування вкладів фізичних осіб; 5) незначна кількість клієнтів банків знають, що банки мають розкривати інформацію про реальну відсоткову ставку за кредитами. З метою підвищення рівня фінансової грамотності населення, враховуючи передовий зарубіжний досвід, обґрунтовано необхідність запровадження таких заходів: 1) навчання дітей базовим економічним категоріям з раннього віку; 2) розробка спеціальних обов'язкових курсів фінансової грамотності для школярів; 3) створення системи навчання викладачів; 4) популяризація необхідності підвищення рівня фінансової грамотності (майстер-класи, круглі столи, лекції, семінари, конференції, методична література тощо); 5) створення інформаційно-консультативних центрів з надання допомоги населенню з фінансових питань; 6) залучення ЗМІ, використання соціальних мереж, розробка вебсайтів, платформ для розвитку фінансової грамотності. Перспективою подальших досліджень у даному напрямі є розробка моделей кількісної оцінки впливу рівня фінансової грамотності на фінансову інклюзію шляхом побудови: 1) логістичної регресії; 2) пробіт-регресії. Також потребують уваги питання управління ризиками, пов'язаними з фінансовою грамотністю, фінансовою поведінкою та фінансовою інклюзією.

Ключові слова: фінансова грамотність, фінансова культура, фінансова поведінка, фінансова інклюзія, фінансова освіта.

Рис.: 2. **Табл.:** 2. **Бібл.:** 10.

Лавренюк Владислав Володимирович – кандидат економічних наук, доцент кафедри банківської справи та страхування, Київський національний економічний університет ім. В. Гетьмана (просп. Перемоги, 54/1, Київ, 03057, Україна)

E-mail: v.lavreniuk@kneu.edu.ua

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1069-0928>

Researcher ID: <https://publons.com/researcher/3350086/vladyslav-lavreniuk/>

Лавренюк Анастасія Вікторівна – здобувач, кафедра банківської справи та страхування, Київський національний економічний університет ім. В. Гетьмана (просп. Перемоги, 54/1, Київ, 03057, Україна)

E-mail: lvnastyaphoto@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0256-3136>

UDC 338.2:331.218.3

JEL: O15

Lavreniuk V. V., Lavreniuk A. V. Improving the Financial Literacy of the Population: The Foreign Experience

The article is aimed at studying foreign experience in improving the financial literacy of the population and possible ways of its implementation in Ukraine. The article substantiates the need to increase the financial literacy of the population in the context of strengthening financial inclusion. The level of financial literacy of the population of Ukraine, as reflected by the Financial Literacy Index, which is calculated according to the USAID methodology, is analyzed. Based on the study of theoretical and methodological approaches, the essence of the category of «financial literacy» is disclosed. Four areas of formation of cognitive knowledge, competences and skills as to the financial literacy of financially isolated and low-income citizens are defined: 1) availability of basic financial services; 2) availability of mobile banking services; 3) availability of microfinance; 4) availability of innovative FinTech solutions. The study of foreign experience demonstrated the development of various directions of improving financial literacy: 1) involving business in improving financial literacy; 2) improving the financial literacy of schoolchildren and young people; 3) improving the financial literacy of the poor population; 4) improving financial literacy in the workplace; 5) remote improvement of financial literacy; 6) national programs to improve financial literacy. The study of international best practices allowed to identify a number of problems in the domestic practice of strengthening financial literacy, namely: 1) insufficient work with vulnerable groups of the population (taking into account age and geography); 2) problematic age categories are: 18-24 years old (especially 18-19 years old) and over 60 years old; 3) rural population has low financial literacy; 4) a significant proportion of bank depositors do not know about the existence of guaranteeing deposits of individuals; 5) a small number of bank customers know that banks must disclose information about the real interest rate on loans. In order to increase the level of financial literacy of the population, taking into account the best foreign experience, the need to introduce the following measures is substantiated: 1) teaching children basic economic categories from an early age; 2) development of special compulsory financial literacy courses for schoolchildren; 3) creation of a system of teacher training; 4) popularization of the need to increase the level of financial literacy (master classes, round tables, lectures, seminars, conferences, methodological literature, etc.); 5) creation of information and advisory centers for providing assistance to the population on financial issues; 6) media involvement, use of social networks,

development of websites, platforms for the development of financial literacy. Prospect for further research in this direction is the development of models for quantitative assessment of the impact of the level of financial literacy on financial inclusion by means of: 1) logistics regression; 2) Probit regression. Further attention require the management of risks associated with financial literacy, financial behavior and financial inclusion.

Keywords: financial literacy, financial culture, financial behavior, financial inclusion, financial education.

Fig.: 2. **Tabl.:** 2. **Bibl.:** 10.

Lavreniuk Vladyslav V. – PhD (Economics), Associate Professor of the Department of Banking and Insurance, Kyiv National Economic University named after V. Hetman (54/1 Peremohy Ave., Kyiv, 03057, Ukraine)

E-mail: v.lavreniuk@kneu.edu.ua

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1069-0928>

Researcher ID: <https://publons.com/researcher/3350086/vladyslav-lavreniuk/>

Lavreniuk Anastasiia V. – Applicant, Department of Banking and Insurance, Kyiv National Economic University named after V. Hetman (54/1 Peremohy Ave., Kyiv, 03057, Ukraine)

E-mail: lnastyaphoto@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0256-3136>

Питання ефективного менеджменту особистих фінансів стосується практично всіх сфер життєдіяльності сучасної людини. Фінансова грамотність дозволяє ефективно керувати рівнем свого фінансового благополуччя та формує модель інклюзивної фінансової поведінки громадян. Відсутність елементарних фінансових знань і навичок обмежує можливості громадян до прийняття правильних рішень для забезпечення своєї економічної незалежності. Фінансова грамотність визнається як основна навичка, необхідна споживачам у все більш складному фінансовому просторі. Неосвіченість і недовіра громадян до фінансових ринків, нерозуміння контрактних відносин, базових основ фінансів стримують розвиток підприємницької діяльності та малого бізнесу: громадяни не знають, як розпочати свою справу, оформити бізнес-проект. Стає очевидним, що сталий економічний розвиток залежить не тільки від застосування більш ефективних виробничих і фінансових технологій, а й від того, наскільки населення здатне їх використовувати. Тому пошук шляхів посилення фінансової грамотності населення є актуальним питанням сучасної адженди розвитку економіки України.

Аналіз наукової літератури показав, що питання підвищення фінансової грамотності є об'єктом наукових досліджень багатьох зарубіжних і вітчизняних науковців. Серед зарубіжних учених варто відзначити Д. Фернадеса, А. Уортингтона, С. Х'юстона, М. Хасана, Г. Шахназаряна. Питанням фінансової грамотності населення в Україні присвячені роботи таких вітчизняних вчених, як Л. Примостка, І. Краснова, Т. Кизима, І. Соркін, Т. Смовженко, С. Юрій, Т. Кузнецов, А. Столяров та багатьох інших.

Мета статті полягає в дослідженні зарубіжного досвіду підвищення фінансової грамотності населення та у визначенні напрямів його імплементації в Україні.

В Україні розвиток фінансової грамотності є важливим напрямом зміцнення середнього класу, ощадної поведінки населення як основи макроекономічної стабільності та розвитку сучасного фінансового сектора. У довгостроковому плані місце фінансо-

вої грамотності населення визначається збільшеним значенням індивідуальних фінансових рішень, забезпеченням особистого добробуту на всіх етапах життєвого циклу – при здобутті освіти, створенні сім'ї, народженні дітей, забезпеченні домогосподарства житлом, зміні сфери діяльності та закінченні трудової діяльності, виході на пенсію тощо [1].

В останнє десятиліття більшість урядів провідних країн визнали перевагу високого рівня фінансової грамотності населення для національних економік. Країнами G20 було схвалено три набори принципів щодо захисту споживачів фінансових послуг, фінансової інклюзії та національних стратегій фінансової освіти, що тільки підтверджує необхідність посилення фінансової грамотності населення. Не дивно, що уряди більшості країн зацікавлені в пошуку ефективних підходів до підвищення рівня фінансової грамотності населення, і багато з них розробляють або вже імплементували національну стратегію фінансової освіти, щоб забезпечити можливості навчання для населення. Підвищення фінансової грамотності поряд із фінансовою освітою та захистом прав споживачів фінансових послуг було визнано Комісією Європейського Союзу, Організацією економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) та Агентством США з міжнародного розвитку (USAID) актуальним завданням суспільного розвитку.

Підвищення фінансової грамотності є одним із основних напрямків формування інвестиційного ресурсу, визначених у «Стратегії Національного банку України до 2025 року» [2]. НБУ розглядає підвищення фінансової грамотності населення як важливий фактор розвитку фінансового ринку України, підвищення стабільності фінансової системи та конкурентоспроможності вітчизняної економіки. Посилення фінансової грамотності в контексті підвищення рівня фінансової інклюзії є однією із 12 ключових стратегічних цілей в канві другого напрямку стратегії НБУ «Цифрові фінанси як драйвер для цифровізації економіки». Національний банк України на початку 2020 р. отримав мандат на організацію

роботи та здійснення заходів із підвищення рівня фінансової грамотності населення. Наразі НБУ разом із низкою міністерств і відомств готує Національну стратегію розвитку фінансової грамотності до 2025 р.

У зв'язку з цим для України імплементація зарубіжного досвіду є дуже актуальною, враховуючи рівень фінансової грамотності населення, особливо в сільській місцевості. Організацією USAID у 2019 р. було проведено дослідження, у якому шляхом побудови індексу фінансової грамотності (*Financial literacy index – FLI*) було визначено рівень фінансової грамотності в Україні, що показало досить низькі результати (рис. 1). Показники України станом на 2021 р. є вищими, ніж у 2018 р. на 0,7 балу, однак все ще є нижчими за середні по групах країн станом на 2021 р. Такий рівень фінансової грамотності вимагає посилення роботи в напрямку фінансової освіти населення шляхом вивчення іноземного досвіду

У міжнародній практиці під фінансовою грамотністю прийнято розуміти «здатність фізичних осіб управляти своїми фінансами та приймати ефективні короткострокові та довгострокові фінансові рі-

шення» [4]. Дослідження підходів до трактування поняття «фінансова грамотність» показало їх схожість і концентрацію саме на таких моментах, як: фінансове виключення, флуктуація фінансових ринків, фінансова недоступність і відсутність фінансової комунікації (табл. 1).

Відповідно до міжнародної практики та підходів до трактування сутності фінансова грамотність прямо корелює із рівнем розвитку фінансової освіти, яка визначається ОЕСР як «процес, в результаті якого індивіди поліпшують свої знання про фінансові продукти та концепції та за рахунок інформації, інструктажу та (або) об'єктивних рекомендацій виробляють навички та зміцнюють довіру, щоб розуміти (фінансові) ризики та мати можливість робити поінформований вибір, дізнатися, куди звертатися за допомогою, а також вміти робити інші ефективні дії, щоб поліпшувати свій фінансовий добробут і забезпечити захист власних інтересів» [5]. Саме посилення фінансової освіти веде до підвищення рівня фінансової грамотності та фінансової інклюзії [6].

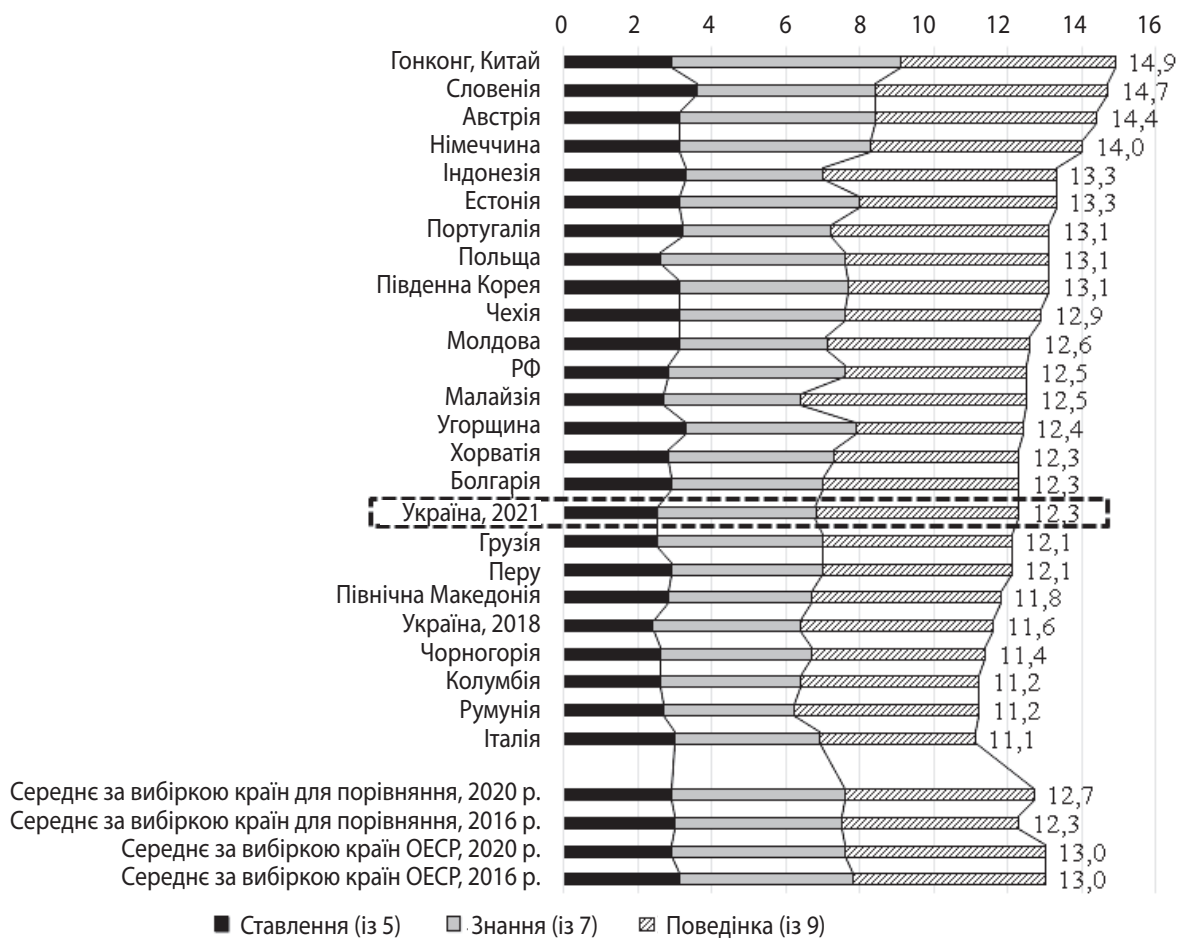

Рис. 1. Індекс фінансової грамотності станом на 2021 р.

Джерело: сформовано за методикою USAID [3].

Підходи до визначення поняття «фінансова грамотність»

№ з/п	Автор	Підхід до трактування
1	Д. Фернандес	Наявність належних знань для прийняття правильних фінансових рішень
2	А. Уортингтон	Здатність приймати рішення в усіх аспектах бюджетування, заощаджень і витрат
3	С. Х'юстон	Вхідні дані для моделювання потреби у фінансовій освіті та пояснення відмінностей у фінансових результатах (у контексті фінансових знань)
4	М. Хасан, Т. Лі, А. Хокью	Наявність знань про фінансові послуги та діяльність у формальних і неформальних секторах економіки
5	Р. Кійосакі	Сукупність знань у сфері фінансів, а також вміння цими навичками користуватися
6	Л. Примостка та інші	Потреба в релевантній інформації та додаткових знаннях, які дозволяють приймати обґрунтовані рішення у сфері фінансів
7	Т. Кизима	Сукупність світоглядних позицій (установок), знань і навичок громадян щодо ефективного управління особистими фінансами та здатність компетентно застосовувати їх у процесі прийняття фінансових рішень
8	І. Соркін	Знання громадянами фінансових понять, а також можливостей і порядку використання населенням фінансових послуг
9	Т. Смовженко	Сукупність знань, вмінь і навичок, які потрібні населенню для прийняття відповідальних економічних і фінансових рішень з належним рівнем компетентності, яке забезпечує соціальну стабільність у суспільстві
10	І. Ломачинська	Спосіб мислення, котрий передбачає використання оптимальних шляхів і раціональних ідей для покращення якості та рівня життя як окремої людини, так і всього суспільства загалом
11	Л. Гончар, С. Гарна, А. Мартиненко	Набуті людиною професійні компетенції, що дають їй змогу приймати зважені рішення щодо ефективного управління власними фінансами та раціонально діяти відповідно до конкретних життєвих обставин

Джерело: складено на основі [5–9].

У контексті посилення фінансової інклюзії викремимо чотири сфери формування когнітивних знань, вмінь і навичок фінансової грамотності фінансово ізольованих і малозабезпечених громадян: 1) доступність базових фінансових послуг; 2) доступність мобільного банківського обслуговування; 3) доступність мікрофінансування; 4) доступність інноваційних FinTech-рішень. У зарубіжній практиці набули розвитку різні напрями підвищення фінансової грамотності (рис. 2).

Програми підвищення фінансової грамотності по визначених напрямках реалізуються в різних країнах як державними інституціями, так і організаціями неурядового та приватного секторів. Підвищення фінансової грамотності стає все більш пріоритетним завданням не тільки для країн з економікою, що розвивається, а й для розвинених країн. Кількість країн, які приймають і реалізують програми, політики та стратегії підвищення фінансової грамотності, постійно зростає. Зокрема, у Європі діє понад 200 програм підвищення фінансової грамотності населення [9]. Успішні національні програми були розроблені та реалізовані, наприклад, у США, Великій Британії, Німеччині та Австрії, а серед країн

з ринками, що розвиваються, – у Болгарії, Словенії та Польщі [9].

Вивчення іноземного досвіду підвищення фінансової грамотності дозволило систематизувати всі напрямки та заходи (табл. 2). Варто зазначити, що навчання населення, яке проживає в сільській місцевості та в містах, передбачається більшістю напрямів, тому необхідності його окремого розгляду немає.

Більшість країн проводять добровільні програми з підвищення фінансової грамотності, що передбачають фінансову освіту в рамках різних формальних і неформальних освітніх програм. Більша частина країн – членів ОЕСР проводять національну політику розвитку фінансової освіти, і всі країни ОЕСР пропонують таку освіту у вигляді державно-приватного партнерства. Незважаючи на загальний консенсус в тому, що програми фінансової освіти необхідні, не всі освітні програми є ефективними в деяких країнах. У ряді емпіричних досліджень виявлено позитивну кореляцію між фінансовою освітою та фінансовою грамотністю. Однак у деяких дослідженнях повідомляється про неоднозначні результати або відсутність кореляції між фінансовою освітою та фінансовою грамотністю, або про відсутність ознак зміни фінансової поведінки.

Рис. 2. Сфери та напрями навчання фінансової грамотності

Джерело: складено на основі [1–10].

Таблиця 2

Зарубіжний досвід підвищення фінансової грамотності населення

Напря́м	Заходи	Приклади
1	2	3
Участь бізнесу в підвищенні фінансової грамотності населення	<p><i>Основна цільова аудиторія:</i> молодь, починаючи зі старших класів; студенти університетів; діти шкільного віку та їхні батьки; активні люди середнього віку; потенційні та підприємці-початківці; соціально вразливі групи (жінки, етнічні меншини та ін.).</p> <p><i>Основні механізми участі бізнесу:</i> фінансування програм через гранти компаній; партнерство з некомерційними організаціями; створіння спеціальних фондів, інститутів – як корпоративних, так і національних; залучення співробітників компаній до інформування, проведення семінарів, розроблення навчальних курсів; співпраця зі ЗМІ; створення вебсайтів</p>	Сітігруп (комікси для дітей, програми по іпотеці, плани уроків для вчителів); HSBS (Global Education Program); Банк Америки – Меррілл Лінч (навчання населення, Investing Pays Off); Visa (сайти та навчальні матеріали по фінансовій грамотності, гра «Фінансовий футбол»)
Фінансова грамотність для молоді та школярів	<p><i>Основна цільова аудиторія:</i> школярі, молодь до 18 років, вчителі, батьки.</p> <p><i>Основні заходи:</i> включення аспектів фінансової освіти у програми шкіл, розробка спеціалізованих навчальних програм, гуртків тощо, практика навчання за схемою «діти – батьки – педагоги»</p>	Велика Британія (більше 500 навчальних програм, дисципліна у школах «Особисті гроші»); Австралія (програма «Understanding Money», Play Real, Make It Real Get Real); Франція (асоціація «Фінанси і педагогіка»); США (програми в усіх школах по фінансовій грамотності, сайт Children Financial Network)

1	2	3
Фінансова грамотність для бідних (включно із сільським населенням)	<p><i>Основна цільова аудиторія:</i> найменш забезпечені верстви населення, населення бідних країн.</p> <p><i>Основні заходи:</i> навчання знанням, навичкам і ставленню, необхідному для використання методів управління грошима, заробляння, використання, заощадження, кредитування та інвестування, не забуваючи про економічні цілі; поєднання змісту економічної освіти зі стимулюванням підприємницького духу; підвищення фінансової стабільності; доступ до передових методів управління грошима; збільшення сум заощаджень</p>	<p>Проекти «Свобода від голоду», «Мікрофінансові можливості», «Плануй своє майбутнє» (США); підручник «Фінансова освіта для малозабезпечених»</p>
Фінансова грамотність на робочому місці	<p><i>Основна цільова аудиторія:</i> штатні працівники.</p> <p><i>Результати реалізації таких програм:</i> зниження абсентеїзму працівників; зниження рівня плинності кадрів; збільшення продуктивності праці.</p> <p><i>Роль роботодавців:</i> організація семінарів на робочому місці; розповсюдження брошур, листівок; інформація в Інтернеті; організація інформаційної кампанії на підприємстві.</p> <p><i>Роль профспілок, галузевих та бізнес-асоціацій:</i> поширення інформації; мотивація роботодавців; обмін досвідом; проведення конференцій; підготовка тренерів; включення матеріалів з фінансової грамотності до своїх журналів та публікацій; підтримка вебпорталів</p>	<p>Програма FSA «Керуй грошима з найбільшою вигодою»</p>
Дистанційне навчання	<p><i>Основна цільова аудиторія:</i> всі бажаючі навчатися дистанційно фінансовій грамотності.</p> <p><i>Основні заходи:</i> створення спеціальних інститутів, університетів, платформ, курсів, робочих програм; популяризація дистанційного навчання, особливо під час пандемії</p>	<p>Некомерційна організація «Інститут фінансової грамотності» (США): програма «Керівництво по бюджетуванню»; «Керівництво по кредитних продуктах і управлінню заборгованістю»; «Керівництво по страхуванню та інвестиціях»</p>
Національні програми	<p><i>Основна цільова аудиторія:</i> населення країни всіх вікових категорій.</p> <p><i>Основні заходи:</i> надання мандату щодо підвищення фінансової грамотності, наприклад центральним банкам країн; створення національних освітніх програм; створення інститутів для навчання населення (інститут фінансової грамотності, фінансового омбудсмена тощо); створення онлайн-платформ; випуск навчальної літератури, керівництв, словників тощо; національне тестування на рівень фінансової грамотності із видачою відповідного сертифікату; випуск настільних ігор; програми підвищення фінансової та інвестиційної культури</p>	<p>У всіх розвинених країнах надано мандат з підвищення фінансової грамотності відповідним інститутам (наприклад, центральним банкам)</p>

Джерело: складено на основі [1–10].

Довгостроковий характер програм фінансової освіти, що впливають на фінансову поведінку громадян, накладає обмеження на дослідження їх ефективності. Досвід здійснення програм фінансової освіти для дорослих в деяких країнах продемонстрував такі результати:

- ✦ дорослих важко навчати, якщо в них немає конкретної потреби в отриманні освіти в галузі фінансових послуг (якщо відсутній «момент, доступний для навчання»);
- ✦ незважаючи на те, що характер фінансової психології часто заважає навіть освіченим споживачам вибирати оптимальну поведінку, фінансова освіта може попередити учня про такі небезпеки та запропонувати обхідні шляхи;
- ✦ посилення захисту прав споживачів і розвиток фінансової освіти є кращим, ніж обмеження вибору для споживачів;
- ✦ фінансова освіта не може замінити собою регулювання сфери захисту прав споживачів.

Вивчення міжнародного досвіду дозволяє зробити висновки про те, що для створення програм підвищення фінансової грамотності важливим є координація зусиль між різними організаціями та секторами, оскільки кожен із них може зробити свій, унікальний внесок, урахувавши компетенції. Необхідним є задіяння всіх наявних комунікаційних засобів – Інтернет, телебачення, ЗМІ, соціальні мережі, пошта, оскільки різні аудиторії віддають перевагу різноманітним каналам інформації. Досвід реалізації програм у галузі підвищення фінансової грамотності демонструє, що інформація засвоюється ефективніше, якщо буде повтореною багаторазово та по різних каналах комунікації. Крім того, інформація, що надається, повинна бути максимально практичною та корисною, наприклад інформування щодо того, як ефективніше заощаджувати (має бути можливість застосування отриманих знань). Програми фінансової грамотності повинні готувати людину до життєвих подій, таких як створення сім'ї, народження дітей, освіта, вихід на пенсію, допомагати порівнювати альтернативи, їх ризики та прибутковість і розуміти, як вести себе у складних чи непередбачуваних ситуаціях.

Зауважимо, що ОЕСР розробила низку рекомендацій щодо підвищення ефективності національних програм фінансової грамотності, включаючи такі:

- 1) програми мають бути зосереджені на найбільш актуальних питаннях, таких як кредит, борги, пенсії тощо;
- 2) програми мають враховуватися в нормативній та адміністративній базі та розглядатися як інструмент, що сприяє економічному зростанню, підвищенню стабільності, а також у процесі регулювання діяльності фінансових установ та захисту прав споживачів;

- 3) національні освітні кампанії мають бути спрямовані на те, щоб підвищувати рівень інформованості населення;
- 4) програми мають починатися у школі;
- 5) мають заохочуватися фінансові установи до участі у програмах, і програми мають стати елементом їхнього ефективного управління щодо їх клієнтів;
- 6) для того, щоб врахувати різноманітні характеристики інвесторів (споживачів), слід підтримувати фінансову освіту, в рамках якої створюються різні програми, призначені для конкретних категорій громадян (наприклад, молоді, осіб з низьким рівнем освіти, незможних);
- 7) урахувавши потреби відповідних юрисдикцій, процеси оцінки мають передбачати: систематичний підхід до оцінки ризиків, оцінку рівня грамотності населення та навіть потреб освіти;
- 8) слід акцентувати моменти, що стимулюють навчання, які мають місце на різних етапах життєвого циклу людини (початок трудової діяльності, придбання будинку, одруження, народження дітей тощо).

Проведений аналіз дозволив ідентифікувати низку проблем у вітчизняній практиці посилення фінансової грамотності, а саме:

- ✦ необхідним є посилення роботи з вразливими групами населення (враховуючи вік і географію);
- ✦ проблемними віковими категоріями в Україні є: 18–24 роки (а особливо 18–19 років) і старші 60 років;
- ✦ сільське населення має низьку фінансову грамотність;
- ✦ значна частка вкладників банків не знають про наявність гарантування вкладів фізичних осіб;
- ✦ лише невелика кількість клієнтів банків знають, що банки мають розкривати інформацію про реальну відсоткову ставку за кредитами [3].

Таким чином, є запит на переформатування заходів з фінансового просвітництва найбільш прийнятним чином для вразливих груп населення. Варто відмітити, що онлайн-освіта не всюди в Україні є доступною для вразливих груп населення, що актуалізує питання проведення саме офлайн-заходів. Однак прогрес щодо підвищення фінансової грамотності останніми роками значною мірою був забезпечений просвітницькими заходами за підтримки міжнародних донорів, і реалізацію цих заходів варто продовжувати, щоб зберегти та примножити отриманий ефект. Важливо також проводити роз'яснювальну роботу щодо переваг користування фінансовими продуктами серед населення України. Це необхідно робити як на рівні фінансових регуляторів (зокрема

НБУ), так і на рівні фінансових інститутів (банків і небанківських кредитних установ), які і є кінцевими продуцентами фінансових послуг. Усвідомлення фінансовими установами власної відповідальності за недоброчесну поведінку щодо споживачів фінансових послуг, зокрема в частині розкриття інформації про фінансові послуги, форсуватиме підвищення довіри до фінансових установ;

ВИСНОВКИ

Підвищення ролі особистої відповідальності за власні фінансові рішення відбувається останніми десятиліттями на тлі розширення споживчого сектора фінансового ринку, зростання різноманітності та складності фінансових продуктів, загального зростання доходів і заощаджень населення, що робить проблему підвищення фінансової грамотності ще більш актуальною. Встановлено, що недостатня фінансова грамотність є перешкодою для розвитку окремих фінансових інструментів і сегментів фінансового ринку. На мікрорівні економічні наслідки та загрози низької фінансової грамотності населення виражаються у зростанні кількості фінансових зловживань, у накопиченні населенням надлишкової кредитної заборгованості, неефективному розподілі особистих заощаджень. На макроекономічному рівні низька фінансова грамотність стримує розвиток фінансових ринків, підриває довіру до фінансових інститутів і державної політики щодо їх регулювання, зумовлює додаткове навантаження на бюджети всіх рівнів, призводить до зниження темпів економічного зростання. Імплементация зарубіжного досвіду сприятиме підвищенню рівня фінансової грамотності, що прискорить процеси здійснення пенсійної реформи, реформи банківського та страхового секторів, зокрема зростання попиту на послуги добровільних пенсійних накопичень і страхування. ■

БІБЛІОГРАФІЯ

- Петрушка О. В. Роль фінансової грамотності населення у розвитку пенсійної системи України // Управління фінансами держави, регіону, підприємства та домогосподарства : погляди науковців і практиків : зб. тез доп. Другої Всеукр. наук.-практ. Інтернет-конф. (м. Тернопіль, 11.04.2016 р.). Тернопіль : Вектор, 2016. С. 87–90.
- Стратегія Національного банку України до 2025 року: фокус на активізацію економічного зростання та цифровізацію. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/strategiya-natsionalniy-bank-do-2025-roku-fokus-na-aktivizatsiyu-ekonomichnogo-zrostannya-ta-tsifrovizatsiyu>
- Фінансова грамотність, фінансова інклюзія та фінансовий добробут в Україні у 2021. Звіт за результатами дослідження / Проєкт USAID «Трансформація фінансового сектору». URL: http://www.fst-ua.info/wp-content/uploads/2021/10/Ukraine_2021_Financial-Literacy-Survey-Report_UA.pdf

- Люткевич О. Ідентифікація фінансового потенціалу домашніх господарств регіону. *Регіональна економіка*. 2011. № 1. С. 72–78. URL: http://re.gov.ua/re201101/re201101_072_LiutkevychOM.pdf
- Проєкт ОЭСР/ИНФЕ по оказанию технического содействия странам Содружества Независимых Государств (СНГ) в области финансового образования / OECD. Июль 2021. URL: <https://www.oecd.org/financial/education/globalpartnerships/cis/CIS-Newsletter-July-2021-RUS.pdf>
- Prymostka L. et al. Integrated Evaluation of Financial Inclusion in Ukraine / Prymostka L., Krasnova I., Prymostka O., Biloshapka V., & Lavreniuk A. *Фінансово-кредитна діяльність: проблеми науки та практики*. 2021. № 2. С. 62–71. <https://doi.org/10.18371/fcapter.v2i37.229696>
- Hasan M., Le T., Hoque A. How does financial literacy impact on inclusive finance? *Financial Innovation*. 2021. Vol. 7. No. 1. DOI: <https://doi.org/10.1186/s40854-021-00259-9>
- Гончар Л., Гарна С., Мартиненко А. Фінансова грамотність населення України як фактор успішного розвитку держави. *Інноваційна економіка*. 2019. № 1–2. С. 182–186. URL: <http://www.inneco.org/index.php/inneco/article/view/28/28>
- Зеленцова А. В. Повышение финансовой грамотности населения: международный опыт и российская практика. М. : КНОРУС, 2012. 112 с.
- Финансовая инклюзивность. Доклад об экономике региона Европы/Центральной Азии/Группа Всемирного банка. 2019. URL: <https://openknowledge.worldbank.org/bitstream/handle/10986/31501/211409RU.pdf?sequence=6&isAllowed=y>

REFERENCES

- “Finansova hramotnist, finansova inkluziia ta finansovy dobrobut v Ukraini u 2021. Zvit za rezultatamy doslidzhennia” [Financial Literacy, Financial Inclusion and Financial Well-being in Ukraine in 2021. Report on the Results of the Study]. Proiekt USAID «Transformatsiia finansovoho sektoru». http://www.fst-ua.info/wp-content/uploads/2021/10/Ukraine_2021_Financial-Literacy-Survey-Report_UA.pdf
- “Finansovaya inkluzivnost. Doklad ob ekonomike regiona Yevropy i Tsentralnoy Azii” [Financial Inclusion. Report on the Economy of the Europe and Central Asia Region]. Gruppa Vsemirnogo banka. 2019. <https://openknowledge.worldbank.org/bitstream/handle/10986/31501/211409RU.pdf?sequence=6&isAllowed=y>
- Hasan, M., Le, T., and Hoque, A. *How does financial literacy impact on inclusive finance?* vol. 7, no. 1 (2021). DOI: <https://doi.org/10.1186/s40854-021-00259-9>
- Honchar, L., Harna, S., and Martynenko, A. “Finansova hramotnist naselennia Ukrainy yak faktor uspishnoho rozvytku derzhavy” [Financial Literacy of the Population of Ukraine as a Factor for the Successful Development of the State]. *Innovatsiina ekonomika*, no. 1-2 (2019): 182–186. <http://www.inneco.org/index.php/inneco/article/view/28/28>
- Liutkevych, O. “Identyfikatsiia finansovoho potentsialu domashnikh hospodarstv rehionu” [Regional House-

holds' Financial Capacity Identification]. Regionalna ekonomika. 2011. http://re.gov.ua/re201101/re201101_072_LiutkevychOM.pdf

"Proekt OESR/INFE po okazaniyu tekhnicheskogo sodeystviya stranam Sodruzhestva Nezavisimyykh Gosudarstv (SNG) v oblasti finansovogo obrazovaniya" [OECD/INFE Technical Assistance Project for the Commonwealth of Independent States (CIS) Countries in the Field of Financial Education]. OECD. Jily 2021. <https://www.oecd.org/financial/education/globalpartnerships/cis/CIS-Newsletter-July-2021-RUS.pdf>

Petrushka, O. V. "Rol finansovoi hramotnosti naselennia u rozvytku pensiinoi systemy Ukrainy" [The Role of Financial Literacy of the Population in the Development of the Pension System of Ukraine]. *Upravlinnia finansamy derzhavy, rehionu, pidpriemstva ta domohospodarstva: pohliady naukovtsiv i praktykiv*. Ternopil: Vektor, 2016. 87-90.

Prymostka, L. et al. "Integrated Evaluation of Financial Inclusion in Ukraine". *Finansovo-kredytna diialnist: problema nauky ta praktyky*, no. 2 (2021): 62-71.

DOI: <https://doi.org/10.18371/fcaptp.v2i37.229696>

"Stratehiia Natsionalnoho banku Ukrainy do 2025 roku: fokus na aktyvizatsiiu ekonomichnoho zrostantia ta tsyfrovizatsiiu" [Strategy of the National Bank of Ukraine until 2025: Focus on Intensifying Economic Growth and Digitalization]. <https://bank.gov.ua/ua/news/all/strategiya-natsionalniy-bank-do-2025-roku-fokus-na-aktivizatsiyu-ekonomichnogo-zrostantiata-tsyfrovizatsiyu>

Zelentsova, A. V. *Povysheniye finansovoy gramotnosti naseleniya: mezhdunarodnyy opyt i rossiyskaya praktika* [Improving the Financial Literacy of the Population: International Experience and Russian Practice]. Moscow: KNORUS, 2012.

УДК 339

JEL: F39; G15

DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2022-1-67-73>

ПРОВІДНІ ТЕНДЕНЦІЇ ПРОЦЕСУ ВІРТУАЛІЗАЦІЇ СВІТОВОГО ФОНДОВОГО РИНКУ

©2022 ШУБА О. А.

УДК 339

JEL: F39; G15

Шуба О. А. Провідні тенденції процесу віртуалізації світового фондового ринку

Метою статті є дослідження сучасного стану та тенденцій процесу віртуалізації світового фондового ринку. Проаналізовано сучасний етап віртуалізації світового фондового ринку, який відзначається розвитком існуючих і появою нових електронних фінансових послуг та електронних грошей; збільшенням масштабів використання електронних платіжних систем, систем безготівкових розрахунків і поширенням віртуальних валют (криптовалют). Серед основних наслідків процесу віртуалізації світового фондового ринку в статті визначено консолідацію бірж, швидкі темпи розвитку позабіржової торгівлі; зростання обсягів торгівлі віртуальними похідними інструментами з метою отримання спекулятивних прибутків; розширення сфери застосування криптовалют. Відзначено, що виник феномен спекулятивної віртуалізації, сутність якої полягає в орієнтації учасників фінансового ринку на отримання прибутків від цінових коливань вартості фінансових активів (акцій, облігацій та деривативів). Також визначено, що сучасні біржові технології дають можливість створювати ексклюзивні фінансові інструменти, які по суті є віртуальним капіталом, що без матеріальних підстав формує тенденцію до самозростання. Приділено увагу процесу нарощування фіктивно-спекулятивного капіталу, який є некерованим, а сам фіктивно-спекулятивний капітал існує у формі фондових інструментів, що існують незалежно від власної матеріальної основи, знаходячись у стані незалежного самозростання. Зроблено висновок про те, що сучасний етап віртуалізації світового фондового ринку містить два основні аспекти: по-перше, домінування віртуальної (цифрової) інфраструктури (торговельні платформи, принципово нові консолідовані клірингові системи); по-друге, зростання обсягів віртуальних спекулятивних похідних фінансових інструментів, чому сприяють використання ІТ та інноваційного програмного забезпечення. Серед наслідків віртуалізації фінансових ринків розглядається і зміна структури інвесторів: якщо раніше на фондових ринках основними учасниками були інституційні інвестори, то останніми роками, завдяки інформаційним технологіям, зростає кількість фізичних осіб, які тепер також мають ризик значних фінансових втрат.

Ключові слова: цифрові валюти, електронні гроші, криптовалюти, цифровізація, віртуалізація.

Рис.: 5. **Табл.:** 2. **Бібл.:** 16.

Шуба Олена Артурівна – кандидат географічних наук, доцент, доцент кафедри міжнародної економіки та світового господарства, Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна (майдан Свободи, 4, Харків, 61022, Україна)

E-mail: Shuba_E@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6186-6700>

UDC 339

JEL: F39; G15

Shuba O. A. Leading Trends in the Process of Virtualization of the World Stock Market

The article is aimed at studying the current state and trends in the process of virtualization of the world stock market. The modern stage of virtualization of the world stock market is analyzed, which is marked by the development of existing and the emergence of new electronic financial services and electronic money; increasing the scale of use of electronic payment systems, cashless payment systems and the spread of virtual currencies (cryptocurrencies). Among the main consequences of the process of virtualization of the world stock market, the article determines the consolidation of exchanges, the rapid pace of development of over-the-counter trade; increase in the volume of trade in virtual derivatives in order to obtain speculative profits; broadening of the sphere of application of cryptocurrencies. It is noted that there is a phenomenon of speculative virtualization, the essence of which is to orient financial market participants to profit from price fluctuations in the value of financial assets (stocks, bonds and derivatives). It is also specified that contemporary exchange technologies allow to